

REPERE ECO-GEOGRAFICE ÎN PROCESUL DE POPULARE DIN ȚINUTUL SĂLAJULUI

Procesul de populare al unei regiuni nu s-a înlăptuit, niciodată, într-un spațiu lipsit de valorile socio-economice. Trebuia ca aceste locuri să fi oferit oamenilor elementele materiale necesare vieții, fie în forma lor naturală, fie într-o disponibilitate de transformare, situație în care ele au putut deveni obiect al muncii, modificabile conform cu necesitățile colectivității umane în ansamblu sau a individului.

Desigur valabilitatea aprecierilor de mai sus se păstrează numai în cazul unei populări inițiale a teritoriilor, căci fenomenul îmbracă alte forme atunci când se desfășoară într-o regiune în care, pe lângă elementele naturale, există, deja un substrat demografic și economic. Prezența acestora conferă fenomenului forme, ritmuri și intensități specifice.

Evaluând aceste considerații, necesare în definirea procesului de populare a unei regiuni prin prisma condițiilor concrete ale ținutului Sălajului, se poate aprecia, de la început, că popularea s-a desfășurat într-un geosistem favorabil întregit de prezența unui substrat etnic autohton de origine dacică, care a fost folosit ca suport demosistemic în etapele viitoare ale procesului de populare.

Din punct de vedere geomorfologic, ținutul Sălajului se extinde pe două mari unități ale reliefului țării noastre: partea central-vestică a Podișului Someșean¹ și Dealurile Silvaniei, subunitate componentă a Dealurilor Vestice. Între aceste două unități geomorfologice majore se desfășoară culmea cristalină a Meseșului, continuată spre nord cu Dealurile Sălajului și Măgurile Prisnelului, Prelucii și Brezel. În acest spațiu, ținutul Sălajului a beneficiat de prezența unui suport geomorfologic cu un potențial de habitat ridicat, valorificat eficient de către populația locală.

Procesul de populare este astfel explicabil atât prin prisma valențelor condițiilor naturale, al prezenței căilor de comunicație lesnicioase, cât și al unei re-

¹ În literatura geografică din țara noastră apar pentru această zonă mai multe denumiri: Podișul Someșean, Jgțul Intracarpatic Someșean, Poarta Someșeană. Aceste denumiri sînt introduse pentru prima dată de Vintilă Mihăilescu. Vezi pentru aceasta și *Geografia fizică a României*, București 1969, p. 100—105 sau *Dealurile și cîmpiile României*, 1966, p. 75. Sub denumirea de Platforma Someșeană se înțelege unitatea celor două mari unități de relief. Podișul Someșean la est de Meseș și Dealurile Silvaniei, la vest privity mai ales sub raport geologic, în pliocen, după care cele două unități evoluează independent. Vezi pentru aceasta Al. Șavu, *Podișul Someșean* (autoreferat), 1963.

tele de așezări romane. Așezările străvechi de aici au fost întemeiate nu numai din motive strategice, de apărare a granițelor imperiului roman, ci și grație unui bogat potențial de resurse naturale (păduri, pășuni, soluri fertile, ape freactice, materiale de construcție etc.). Aceste vetre de sălășuire au format de fapt, osatura actualiei rețele de așezări. Asupra fenomenului de locuire au avut influență legăturile regiunii (privită, de această dată, sub aspect administrativ) cu exteriorul, mai ales prin poziția sa marginală, de interferență a unor regiuni labile în ceea ce privește structura națională a populației locale. De asemenea, nu este de neglijat nici influența pe care au avut-o asupra procesului de populare, popoarele migratoare, care au contribuit la modelarea procesului habitatțional mai ales sub aspectul structurii populației.

Chiar în cadrul unității Platformei Someșene, elementele care au ghidat procesul de populare erau nuanțate teritorial și microteritorial. Așa se poate explica apariția unor *zone tradiționale de populare* (Culoarul Someșului, Culoarul Crasnei, Depresiunea Zălaului, Depresiunea Almaș-Agrij), ca expresie a variabilității spațiale a condițiilor eco-geografice.

Suportul geosistemic al populării

Un teritoriu care nu oferă un minim de potențial natural, nu poate niciodată să se constituie ca un spațiu geografic propice stabilirii unei populații. Acest minim nu este luat în considerare prin prisma unuia sau a câtorva componenți, ci a capacității cantitative și calitative a tuturor componenților, în unitatea lor sistematică, care presupune relații de reciprocitate, atât între ei, cât și între fiecare și întreg, adică definesc ecosistemul habitatțional.

a) Ca unități naturale ale teritoriului țării noastre, atât Podișul Someșean, cât și Dealurile Silvaniei au oferit condiții prielnice de stabilire a comunităților omenеști, elementele naturale fiind adaptate treptat necesităților populației, mai ales în ceea ce privește localizarea așezărilor înfrîngate treptat. Prezența unui relief de interfluvii înalte (500—600 m), culmi și măguri cristaline (Meseș, Rez, Măgura Șimleului, ș.a.), precum și a unor culoare largi de depresiune (Someș, Agrij ș.a.), a făcut ca și procesul de populare să sufere o diferențiere în teritoriu, conformă cu posibilitățile de valorificare eficientă a condițiilor naturale. Au fost populate, la început, vetrele de depresiune Agrij, Zalău, Culoarul Someșului, unde așezările omenеști au folosit pantele domoale (glacisurile) de la contactul cu Munții Meseșului și Rezului sau chiar cu treapta deluroasă. Aici a găsit populația apa potabilă necesară; contactul pe care se aliniază așezările corespunzând cu liniile de izvoare cantonate în pinzele de pietrișuri ale glacisurilor de la marginea depresiunilor. Și cum „orice așezare omenеască caută un izvor”², nici așezările omenеști de aici nu se puteau sustrage de la această lege firească a naturii.

b) Un alt element natural, cu largi implicații, au fost solurile fertile din luncile marilor râuri (Someș, Crasna, Almaș, Agrij) care au permis încă din vechime, practicarea culturilor agricole, multe dintre ele menținându-se pînă astăzi. Tot la fel au fost luate în cultură și terenurile „de sub munte”, unde se practică pomicultura.

c) În sfîrșit, substratul și relieful corespondent au favorizat atât dezvoltarea așezărilor omenеști, cât și orientarea generală a economiei agricole. Fragmentarea accentuată a reliefului a impus o rețea hidrografică cu un caracter predominant subsecvent, atât spre Someș, cât și spre Agrij, care este clar evidențiată prin ulucuri de depresiune compartimentate în bazine (pe fiecare vale). Ele au oferit vetre favorabile așezărilor vechi, dar nu prea mari, mai ales pe aliniamentul Buciumi—Bodia—Treznea—Ciumărna—Stîna—Viile Jacului—Brebi, din partea de est, de sub Munții Meseșului.

d) În depresiunile mari și mai ales în bazinele mici, există condiții microclimatice de adăpost, cu amplitudini termice moderate, lipsit de vinturile puternice de vest și ferite de inversiuni termice. Adăpost au oferit, aceste locuri, și sub aspect

² I. Conea, *Geografia satului românesc*, București, 1937, p. 3.

mul strategic, al apărării împotriva cotozirii și asupririi de către popoarele străine.

Sînt însă, în Sălaj, și situații în care relieful a devenit un element restrictiv procesului de populare prin: valoarea deosebită a energiei de relief (400—500 m), prezența unui substrat litologic cu friabilitate foarte mare, eroziune torențială accentuată în unele cazuri (depresiunea Agrijului) stimulată prin practicarea în mod necorespunzător a unui sistem sau altul de agricultură, prezența unor forme de relief structural (abrupturi de cuate), etajarea interfluvioilor ș.a.

Aceste caracteristici, dacă nu s-au manifestat favorabil pentru stabilirea populației, au îndeplinit un rol diferențiat în economia agricolă a Sălajului. Se poate aprecia, deci, că relieful, suport material al geosistemelor este, în același timp, un element natural selectiv, pentru procesul de populare. Sub acest aspect al așezărilor și economiei, relieful de vale din ținutul Sălajului reprezintă categoria cea mai favorabilă. Așa cum am arătat și anterior văile principale (Someș, Almaș, Agrij, Crasna) și chiar unele mai mici, flancate de căi de comunicație cu trafic intens (feroviar și rutier sau numai rutier) constituie adevărate axe de concentrare a satelor mijlocii și mari, cu posibilitățile reale de dezvoltare și, mai recent, de sistematizare; unele dintre ele evoluind chiar spre urbanizare. Văile se înscriu în peisajul local ca veritabile culoare, în care viața economică pulsează mult mai intens decît pe dealurile limitrofe. Aceste văi reprezintă, de fapt, principalele arii de atracție demografică și economică.

Afluenții laterali, care deșeuzează în culoarele de vale, au contribuit, prin regimul lor torențial pronunțat, la supraînălțarea luncii prin conuri de depunere, de cele mai multe ori dispuse sub formă de trene, așa cum se pot urmări pe întreaga vale a Agrijului, în aval de Buciumi. Această particularitate a reliefului de vale reprezintă punctele cele mai favorabile de amplasare a satelor (sînt mai înălțate și ferite de revărsări; dispun de resurse suplimentare de apă potabilă, substratul aluvionar înlesnește amplasarea construcțiilor). Așezările omenești se țin lanț: Bodia, Agrij, Romănaș, Romita (pe Agrij); Cuzăplac Sînmihaiu Almașului, Chechiș, Girbou (pe valea Almașului).

Zonele de convergență hidrografice, cu nivelul supraînălțat, datorită conurii conurilor de dejecție, deși mai sînt afectate parțial de viituri, rămîn ariile cele mai afectate și solicitate de așezări, cu un potențial economic suplimentat de convergența în paralel a căilor de comunicație ce însoțesc aproape fiecare vale³. Mai importante sînt cele de la Romănași, Buciumi și Creaca de Arij, respectiv Hida și Bălan pe Almaș.

Elementelor naturale analizate pînă acum li se asociază, prin importanța sa în procesul populării, pădurea. Bine cunoscută „Silvanie” de făgete și stejărișuri ale cărei reminiscențe se pot distinge și astăzi, păstrate insular, a constituit pentru populație, pe lîngă adăpost pe vreme de restrîcșe, și o importantă bază de materie primă lemnoasă, precum și un loc propice pentru vînătoare. În unele situații, restrîngerea pădurii, în scopul dobîndirii de noi terenuri arabile ori pășuni, a avut efecte dăunătoare asupra procesului de dezvoltare a așezărilor, degradarea rapidă a terenurilor prin eroziune făcînd, dimpotrivă, improprii, importante suprafețe de teren pentru practicarea agriculturii. Acest proces a fost deosebit de frecvent întîlnit în prima și a doua jumătate a secolului al XIV-lea, cînd în Sălaj, la fel ca în întreaga Transilvanie au avut loc importante operațiuni de extindere a terenurilor arabile. Procesul de „defrișare a locurilor împădurite prin ardere sau desrădăcinarea copacilor, prin lăzuirea terenurilor de mărăciniș și prin deștelenire, a avut, pe lîngă efectele sale negative, și rolul de a fi constituit un început în practicarea sistemului de agricultură extensivă”⁴.

Analiza sumară a condițiilor naturale care au influențat într-un mod sau altul, stabilirea populației în Sălaj scoate în evidență, modul în care populația a

³ Al. Savu, I. Mac, *Relieful județului Sălaj ca factor în distribuirea și dezvoltarea așezărilor omenești*, în *Studia, Series Geographia*, 1972, fasciculus 2, p. 26—27.

valorificat, ameliorat sau distrus respectivele condiții. Acționind asupra acestor elemente ale cadrului natural, indiferent de sens și urmări, populația a acționat asupra propriei sale existențe.

Rolul subsistemului de comunicație în popularea regiunii.

Legăturile dintre așezările omenești se materializează prin căile de comunicație care se înscriu ca elemente cu largi implicații în devenirea de ansamblu a teritoriului. Posibilitatea de legătură între diferitele așezări înseamnă, în același timp, posibilitatea de transfer a populației, bunurilor materiale și spirituale, care coroborate, creează specificitatea sociosistematică a unei așezări sau a unui ținut în întregime.

În situații frecvente, căile de comunicație ajung să definească chiar o așezare, așa cum este cazul localității Jibou. În altele se poate vorbi, de o „tradiție a căilor de comunicație“, reieșită atît din vechime, cît mai ales din evoluția în timp a rolului pe care l-au dobîndit acestea.

Pentru a crea așezările din nord-vestul Transilvaniei, cu rol de apărare a granițelor imperiului, romanii au trebuit să ajungă, înainte, acolo. Or, pentru a ajunge, cu toate cele necesare înființării unui oraș ca Porolissum și a unei adevărate salbe de cetăți (castru cu un număr important de militari) romanii au trebuit să construiască mai întîi drumuri de acces. Documentele de istorie atestă, de fapt, că „una din specialitățile romanilor, constituind un adevărat titlu de mîndrie al lor, au fost drumurile“. Prezența lor se înscrie ca unul dintre elementele esențiale care explică întinderea stăpînirii romane pe acest teritoriu, cu implicațiile imediate asupra procesului de populare a zonei“. Cînd cucureau o țară, primul lucru pe care-l făceau legionarii romani, erau castru și șoselele, deci locul de apărare și locul pe care să poată circula armata și apoi negustorii, funcționarii, toată lumea care venea în urma soldaților, pentru a organiza și exploata noua provincie⁴.

Existența acestor căi de comunicație, de mare importanță în stabilirea populației și în facilitarea legăturilor dintre așezări cît mai ales trăinicia lor, precum și a numeroaselor construcții romane, au rămas adînc înrădăcinate în istoria locurilor ca elemente de persistență în timp și spațiu.

Drumurile romane au constituit suportul viitoarei rețele de căi de comunicație din nord-vestul Transilvaniei. În funcție de poziția față de aceasta, o serie de așezări au evoluat rapid, devenind centre înfloritoare (Buciumi, Agrij, Romanși etc.) sau rămînînd în stadiu incipient de dezvoltare datorită relativei lor izolare (Treznea, Stîna ș.a.). Acestea din urmă s-au menținut, mult timp, între cele mai curate așezări omenești în privința elementelor tradiționale, arhaice, propagate, în timp, în unele situații, pînă în zilele noastre.

Resursele naturale

Pretutindeni unde populația s-a stabilit, ea a căutat mai întîi hrana și adăpostul. De locurile sărace, lipsite de terenuri fertile, păduri cu vînat bogat sau resurse minerale, populația s-a ferit în general. Omul a modelat și adaptat cerințelor sale ceea ce natura înconjurătoare i-a putut oferi și în consecință s-a putut adapta prin definiția sa de agent transformator naturii. Tot astfel, populația din Sălaș, o arie de veche și perpetuă permanență umană, a valorificat, conform cu necesitățile sale, potențialul de resurse naturale oferite de mediu geografic. A găsit aici hrana, căci mînoasele terenuri din depresiuni, mai ales, i-au permis să practice cultura, după cum pădurile întinse ale Silvaniei i-au oferit nu numai lemnul necesar pentru construcția locuințelor ci și vînat din belșug. În plus, pășunile au fost un bun asociat în creșterea animalelor, care i-au oferit omului un ajutor prețios în munca de zi cu zi. În Sălaș, resursele naturale au fost valorificate încă

⁴ Șt. Pascu, *Voevodatul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1972, 1, p. 400.

⁵ C. Giurescu, D. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi*, București, 1968, p. 116.

din vechime, în mod eficient, căci prezența unei așa de numeroase populații romane, a însemnat crearea a tot atâtea posibilități de hrană și adăpost. În strînsă legătură cu valorificarea resurselor naturale apar o serie de meșteșuguri (cum ar fi prelucrarea lemnului, producerea ceramicii etc.) și se valorifică forța naturală a apelor în instalații rudimentare de tipul morilor sau pivelor⁶ (de bătut postav).

Iată cum sînt descrise, într-o lucrare referitoare la această zonă⁷, aceste instalații hidraulice: „pe apa Tresnei, a fost și o moară la Blăjești un cătun al comunei Românași, iar pe valea Agrijului, erau nenumărate mori în toate satele prin care sau pe lângă care trecea“. Localitatea Românași, spre exemplu, unde valorificarea resurselor naturale se asocia cu poziția sa favorabilă, a devenit unul dintre centrele de aprovizionare a meșteșugarilor din Cluj⁸.

Lărgind puțin aria teritorială a problemei resurselor naturale, se cuvine să menționăm și resursele subsolului care, pe lângă satisfacerea nevoilor populației, au condiționat și gruparea ei în așezări de minerit. A fost mai întii sarea, care se exploata în Transilvania de NV la Dej, Cojocna și Turda“. În secolul trecut pînă la construirea căii ferate, la Ocna Dejului se perindau 7 000—8 000 de care pe zi, care transportau sarea de la Jibou și Brebi, spre depozitele de la Șimleul Silvaniei și mai departe, spre Ungaria. De la Dej, transportul sării se făcea pe apă, pe Someș. Sarea se transporta pe plute mari, spre Ungaria⁹.

Constituind o resursă naturală în cantități mari, în partea de NV a Transilvaniei, sarea se înscrie ca una dintre primele mărfuri destinate exportului, cu atît mai importantă, cu cît exploatarea sa se realiza chiar din vremea românilor.

Au urmat, mult mai tîrziu materialele de construcție: andezite (Moigrad), calcare, tufuri vulcanice etc. De asemenea cărbunele inferior (cărbune brun și lignit), cu exploatare intense în perioada capitalistă, a condiționat concentrarea populației în arcelele cu minerit (bazinul Almașului, bazinul Sărmășagului).

Din analiza retrospectivă selectivă privind elementele care au condiționat procesul de populare în ținutul Sălajului se pot formula cîteva concluzii:

a) Populația a valorificat în mod eficient în procesul de stabilizare teritorială, în primul rînd cadrul natural al zonei, ca o interacțiune de factori: resurse de apă, relief, climă, vegetație, faună, soluri.

b) Un rol important în popularea regiunii l-au avut căile de comunicație, care s-au „țesut“ în acest teritoriu grație priceperii și tradiției romane, în strînsă legătură și cu interesele de ordin strategic ale acestora, iar ulterior cu cele de ordin economic ale populației de pe aceste meleaguri.

c) Potențialul de resurse naturale (soluri, păduri, forța apei, resurse naturale) se înscrie și el ca un element definitoriu care a asigurat permanența umană aici. Între resurse, sarea se înscrie ca un element de tradiție.

⁶ Asemenea „gube“ de bătut postav sînt menționate pe Agrij între Păușa și Românași. Și astăzi unii dintre localnici, mai vîrstnici mai folosesc pentru această zonă denumirea de „Șesul Gubăriei“ (informație verbală de la I. Moroi—Românași).

⁷ T. Ghirițan, *Popasuri istorice în Munții Meseșului și în valea Agrijului la Românași* (manuscris), Cluj-Napoca, 1975, p. 57.

⁸ S. Goldenberg, *Clujul în secolul al XVI-lea*, Cluj, 1958, p. 291.

⁹ L. Ghergariu, în *AMET*, 1971, p. 1.

d) După modul în care elementele ce au influențat procesul de popula-re din Sălaj, au suferit, o serie de *disparități* teritoriale, tot astfel populația s-a adaptat lor, conturînd o serie de areale de veche și in-tensă popula-re: Culoarul Someșului, Depresiunea Zălăului, Depresiunea Almaș—Agrij, Depresiunea Șimleului ș.a.

SILVIA MUSTE — BEBE NEGOESCU

ECOLOGICAL AND GEOGRAPHICAL LANDMARKS IN THE DEMOGRAPHICAL MOVEMENT IN THE SĂLAJ COUNTY

(Summary)

Within Romania's territory the Sălaj county is considered as an ancient demographical area, even since the Dacian period. The process of ter-ritorial stabilization of the population was facilitated by the favourable elements of the natural environment (landforms, water, climate, soils a.o.), as well as the dense communication network, developed here for strategic and economic rea-sons. Human permanence was ensured also by the natural potential resources, among which salt and, more recently, coal. The intensity of the populating process registered a series of territorial differentiations following the distribution of the most favourable or most restrictive elements of the local geosystem. This could explain the intense populating of some areas, as the Zălau, Șimleu and Almaș—Agrij depressions, the Someș passage way a.o.